

ПОВСЯКДЕННІСТЬ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ СІМ'Ї: ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В ХРИСТІЯНСЬКІЙ ДУАЛІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ КООРДИНАТ

У статті проаналізовано сімейну сферу життя середньовічного суспільства з огляду на релігійно-моральні орієнтири існуючої дуальної основи християнської віри: божественного та диявольського симбіозу. В статті визначено дуалістичні витоки повсякденної сімейної традиції, виховання дітей, ставлення до жінки тощо.

Ключові слова: ціннісні орієнтири, Бог, диявол, сім'я, церква.

Передусім зазначимо, що під повсякденною соціальною сферою ми маємо на увазі такі категорії: шлюб і сім'я, соціальні групи, спосіб життя, соціальна поведінка, соціальні норми, соціальний ідеал, елементи соціальної стратифікації: статус, стать, вік. Низка дослідників, серед яких: Адальбер Гюстав Аман, Арон Гуревич, Едмон Поньон, Жак ле Гофф, звернули свою увагу на релігійні аспекти повсякденного життя християн. Проте, часто дослідники повсякденної історії не враховували основу релігійності: християнський дуалізм (протиставлення добра і зла, Бога і диявола). Дослідження соціальної парадигми та її практичної реалізації через призму класичної реалізації добра і зла, Бога та диявола дасть змогу оцінити по-новому соціальні ціннісні орієнтири доби раннього середньовіччя раннього християнства. В чому і полягає мета даної статті, яка є актуальною в період калейдоскопічно змінюючих одна одну систем цінностей.

Пропонуємо розглянути структуру соціальної сфери, розпочавши з найпростішого її елементу – сім'ї, від якої ми перейдемо до розгляду соціальних станів і соціальних норм соціуму в цілому. У епоху раннього середньовіччя ставлення до шлюбу рідко пов'язувалося з романтикою і любов'ю. Ранні християни взагалі мали про шлюб дуже туманне і суперечливе уявлення. Панували три поширені точки зору. Відповідно до першої з них, шлюб – це дар божий, а його мета – дітонародження. При цьому існували різні його інтерпретації, наприклад, твердження, що створення великої родини – святий обов'язок подружжя. Друга точка зору зводилася до того, що шлюб – це необхідне зло, що краще вступити в шлюб, ніж згоріти від любовної пристрасті. Ідея задоволення пристрасті за допомогою шлюбу ґрунтувалася на реалістичному усвідомленні інтимної близькості як природної потреби людини, яку необхідно тим чи іншим способом узаконити. Третя думка про шлюб зводилася до того, що його слід повністю уникати. Ця точка

зору набула поширення у зв'язку з очікуванням ранніми християнами кінця світу, тобто Другого Пришестя Христа. Вони вважали, що необхідно бути вільними від подружніх обов'язків, щоб повністю присвятити себе релігії. Подібне ставлення пов'язане з останньою битвою добра і зла, протистоянням диявола та архангела Михаїла, Христа та Антихриста. Так, саме віра в це міфічне протистояння породила згадану відмову від шлюбу [2, с. 105].

У період раннього християнства були радикально змінені багато законів про шлюб. Наприклад, під заборонаю опинилися полігамні шлюби і левірат. Полігамія патріархів Старого Заповіту була оголошена культурною необхідністю як засіб населити світ «обраними людьми». Впливовий письменник того часу Тертуліан (160–230 рр.) дотепно зауважив, що якби Господь хотів заохотити полігамію, то не зупинився б на одному адамовому ребрі для створення Єви: він узяв би, напевно, кілька ребер і створив би Адаму кілька дружин. Уявлення про шлюб зазнавали серйозних змін, у зв'язку з чим у II ст. набирає силу критика шлюбу християнством. Шлюб був затаврований, визнавався «справою рук Сатани», а фокусом зла вважалася жіноче тіло. Той же Тертуліан заявляв, що жінка – це гарний храм, споруджений над великою прірвою: «Жінка, ти – врата Сатани, Ти збиваєш з істинного шляху того, кого він не може вразити відкрито» [7]. Розвиток чернецтва нічого не дав для виправлення релігійних уявлень про шлюб. Церква, що мала величезний вплив, послідовно виступала проти сексуального задоволення і самого шлюбу. Навіть подружні пари церква закликала відмовлятися від інтимного життя заради цнотливості. Ці погляди на шлюб зберігалися практично протягом усього періоду середньовіччя. Так, помічаємо, як один із смертних гріхів – хіть, який відкидав людину від Бога, вплинув на те, що жінка стала, фактично, служницею Диявола. А це, в добу

пізнього середньовіччя, визначило трагічну долю жіноцтва.

А тепер з'ясуємо специфіку подружніх відносин, що сформувалися на базі християнського дуалізму в період раннього середньовіччя. Сутність християнського вчення про шлюб та сім'ю зводилася до наступного. Зразком для тайнства шлюбу залишався союз Христа з Церквою: цей союз вічний, тому й шлюб нерозривний. Христос – глава Церкви, а чоловік – глава сім'ї. Жінка нехай боїться свого чоловіка. Мета шлюбу – народження і християнське виховання дітей. Якщо сімейне життя не переслідувало цілей дітонародження, то воно визнавалося блудом. Вважалося, що утихомирення плоті – єдиний шлях до порятунку. Жінці пропонувалося дотримуватися певних правил. Вона не повинна була заплямовувати честь чоловіка, лінуватися, пиячити, зобов'язувалася стежити за чистотою в будинку, бути охайною, вулицями ходити, не озираючись по сторонах, одягатися скромно, не оголюючи ні рук, ні ніг, ні грудей. Досить було доносу, щоб чоловік вбив свою дружину. Батько й брати зганьбленої дівчини могли відправити її в монастир чи вбивали за допомогою отрути. Суворо каралися нерівні шлюби. Чоловік міг програти і продати дружину. В Англії дружинами можна було торгувати на базарі, у Франції чоловік міг бити й катувати дружину скільки завгодно. Абсолютно безправним було становище селян. Феодали дивилися на шлюб простолюду як на злучку коней і собак. Було широко поширене право першої ночі, яким користувалися навіть духівники [6].

У раннє середньовіччя домінуючим типом сім'ї була велика сім'я, яка включала в себе, поряд з подружжям, їх родичів – часто кілька поколінь. Мала подружня сім'я як самостійний осередок, що існує вже в цей період, починає зміцнюватися з XIII ст. При перерахуванні членів сім'ї згадуються не тільки чоловік, дружина, діти, а й домочадці – родичі, які проживають у будинку, включаючи незаконних дітей, прислугу. Проте з кінця II ст. великі сімейні групи серед знаті починають втрачати активність і все більше поступаються місцем малої сім'ї. Невірно було б думати, що всередині ліньяжа панував мир. Насправді, суперництво між братами й кузенами, між синами та батьками часом виливалося у вбивство. Як зауважує французький історик Ж. Ле Гофф, «феодалний ліньяж виховував своїх воїнів» [6]. Разом з тим, в межах ліньяжа виростали і неповноправні особи. Це були, перш за все, побічні сини, визнані, але не мали права претендувати на частку, рівну з законними спадкоємцями.

Соціальна організація дому носила ієрархічний характер; на чолі ієрархії стояв батько, якому підпорядковувалися всі інші. Щаблем нижче знаходилися дружина й офіційно визнані діти, потім всі, проживаючі в будинку родичі – по крові або по шлюбу, і, нарешті, слуги. Безумовне підпорядкування в шлюбі – одна з вимог до жінки. Порушення встановленого порядку засуджувалося. Так, у багатьох регіонах Європи в селах існував звичай осідлання осла – чоловіка, над яким панує дружина, примушували проїхати на віслюку задом наперед по селу, на очах у всіх, що ще раз підтверджує середньовічну концепцію бачення жінки. У разі непокори дружини допускалося фізичне покарання і примус силою. Але реальною владою в будинку володіла і дружина. Відмінною рисою середньовічних дружин була їхня здатність не тільки вести домашнє господарство, а й займатися управлінням маєтку чоловіка за його відсутності – коли він був у хрестовому поході, на війні чи в судах, розбираючи позови. Господині замку також доводилося виховувати не тільки своїх дітей, але й дівчаток, надісланих сюди із сусідніх замків і багатих будинків [5, с. 78]. Жінка, власниця будинку, відповідала за витрати господарства, стежила за закупівлею, зберіганням і використанням продовольчих запасів. Господиня була також свого роду інформаційним центром родини. До неї стікалися відомості про функціонування домашньої економіки, поведінку слуг. Дидактичні трактати про управління сім'єю рекомендують жінці кожен день розповідати чоловікові про те, що відбувається в будинку і радитися з ним з принципових питань, причому остаточне рішення найважливіших питань має бути за главою сім'ї. Ще одна функція жінки в будинку – бути емоційним центром родини. Вона піклується про чоловіка, дітей, слуг, забезпечує мир і злагоду в усій родині. Так, на жінку, як ми помітили, було покладено чимало обов'язків і її компетентність не викликала жодних сумнівів. Але, тільки-но вона починала діяти не в інтересах і не за смаком чоловіка, то відразу ж могла бути звинувачена у служінні дияволу. Проте, моральна чистота та верховенство чоловіка в родині не підлягали сумнівам навіть при можливих випадках братовбивства чи батьковбивства в середині ліньяжу, а також у випадку народження позашлюбних дітей [5, с. 46].

А тепер зосередимо свою увагу на дитинстві. Дитинство було коротким періодом – в семирічному віці діти селян починали працювати разом з батьками, а діти городян йшли навчатися ремеслу. Синів знатних батьків у підлітковому віці часто відсилали на виховання в будинок до

свого сюзерену, а дівчаток рано видавали заміж. Лише поки діти перебували вдома, мати гра-ла в їх вихованні важливу роль. Вона, як прави-ло, несла повну відповідальність за виховання дівчаток: навчала їх управляти будинком і різним домашнім справам. Вихованням же хлопчиків після семирічного віку займався батько. Разом з тим, необхідно відзначити, що в ряді робіт містяться настанови матерям вчити синів грамоті, відповідати за їх моральне виховання.

Наприклад, у гуманістичній педагогіці, яка підсумовувала виховну систему цілої епохи середньовіччя, існували різні погляди щодо ма-теринського виховання, особливо що стосується хлопчиків. Альберті, наприклад, наполягав на тому, щоб «хлопчики з ранніх років виховува-лися серед чоловіків, де вони можуть навчитися більше чеснот, ніж вад, відвикаючи від звичаїв і манер жінок». На думку іншого італійського гуманіста, Маффео Веджо, зайва материнсь-ка жалість, ніжність псує дитину, матері дають дітям занадто велику вільність, сюсюкають і надмірно голубляться з ними і, тим самим, псу-ють синів, послаблюючи їх чоловічу твердість, заважають їм стати мужніми і сильними людь-ми. Як бачимо, функція дітонородження, яку жінка виконувала, звісна річ, заохочувалася, але жінка як вихователь, сприймалася як джерело моральних вад [6].

Інтимна сфера життя жінки залежала як від поглядів на природу сексуальності, так і від обумовленої цими поглядами регламентації статевої активності. Ставлення до сексуальності диктувалося і, в першу чергу, концепцією перво-родного гріха, який є наслідком злочину Єви; безгрішність же праатьків трактувалася як асексуальність.

Домінуючу серед церковних авторів оцінку плотської любові можна представити таким чи-ном. Найкращий стан для людини, яка сприяє його порятунку – це подолання сексуальності та збереження цнотливості; хіть же є гріхом і серйозною перешкодою порятунку. Проте, церк-ва була змушена визнати допустимість сексу-альних відносин, але за умови, що вони мають на меті зачаття дитини. Так, Тертулліан пише, що «шлюб має погані засоби – секс, але добру мету – дітей» [3, с. 58]; Августин переносив позитивну оцінку дітонородження, як мети

шлюбу, на сексуальність взагалі, яка, як він писав, є Божий дар, оскільки необхідна для зачаття, однак тільки через зачаття гріховний акт, сексуальність може стати добром [1, с. 101].

Встановлювалося, що позашлюбні зв'язки є гріхом. Єдиною формою регламентації подружніх відносин, яку визнавали церковні ортодокси, було встановлення періодів, заборонених для шлюбного парування. З часом раннього серед-ньовіччя ці періоди охоплювали не тільки основні релігійні свята (Великдень, Трійцю, Різдво), недільні дні, середу, п'ятницю, суботу, а й значну частину терміну вагітності та годування. При строгому дотриманні всіх цих заборон для парування щорічно залишалось лише кілька десятків днів (в середньому 5–6 днів на місяць). Також гріховним вважалося злягання при світлі дня; заборонялося повністю роздягатися.

Очевидним є те, що класична ранньохристи-янська сім'я будувалася за принципом сою-зу Христа з Церквою. Проте християнська добродесність не заважала принизливо ставитися до жінки та маніпулювати нею в разі необхідності через звинувачення у поклонінні дияволу.

Отже, зразковим у соціальній сфері ран-нього середньовіччя було наслідування ідеалів Святого письма, Біблії. Так, сім'я будувалася за принципом дуальної пари Христос–Церква. Хоча цьому періоду і передувала апокаліптична пропаганда відмови від шлюбу. Очевидним в даному випадку є зв'язок з антагоністичним протистоянням добра і зла, змаганням за душі людські між дияволом та Богом. Щодо впли-ву християнського дуалізму на відносини між чоловіком і дружиною можна підсумувати на-ступне: чоловіче населення свідомо маніпулю-вало жінкою, виходячи з принципу своєї верховності, зафіксованого в Біблії. Так, в разі непокори, жінка вважалася служницею дияво-ла, на основі чого вже в IX ст. у Франції була організована інквізиційна практика проти знахарок, а згодом проти так званих відьом. При декларуванні таких положень зовсім забувалася заповідь: «Возлюби ближнього свого як самого себе». Крім того, функція дітонородження жінки поважалась, але зовсім не цінувалася її участь у вихованні дітей. Адже м'якість, ніжність і жіноча турбота суперечили закріпленій Церквою феодально-кастовій системі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Августин Блажений. Сповідь / Августин Блажений. – К., 1994. – 224 с.
2. Адальбер Гюстав Аман. Повседневная жизнь первых христиан / Гюстав Аман Адальбер. – М., 2004. – С. 105.
3. Апологетические сочинения Тертуллиана. Апология. / Пер. Н. Щеглова // Отцы и учителя Церкви III века. Антология. – М., 1996. – Т.1. – С. 317–378.

4. Армстронг Карен. История Бога. Тысячелетие искания в иудаизме, христианстве и исламе / Карен Армстронг. – К., 2004. – 546 с.
5. Гуревич А.Я. Культура и общество Средневековой Европы / А.Я. Гуревич. – М., 1989. – 368 с.
6. Жак ле Гофф. Цивилизация средневекового запада / Жак Ле Гофф // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://lib.aldebaran.ru/author/le_goff_zhak/.
7. Тертуллиан. К жене / Тертуллиан // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.tertullian.org/russian/ad_uxorem_rus.htm.

© Алиса Лукашенко
(Киев)

ПОВСЕДНЕВНОСТЬ СРЕДНЕВЕКОВОЙ СЕМЬИ: ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТИРЫ В ХРИСТИАНСКОЙ ДУАЛИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ КООРДИНАТ

В статье проанализирована семейная сфера жизни средневекового общества, учитывая религиозно-нравственные ориентиры существующей дуальной основы христианской веры: божественного и дьявольского симбиоза. В статье определены дуалистические истоки повседневной семейной традиции, воспитание детей, отношение к женщине.

Ключевые слова: ценностные ориентиры, Бог, дьявол, семья, супруги, социальное положение, церковь.

© Alice Lukashenko
(Kiev)

SACRAMENT OF MARRIAGE AND THE FAMILY HIERARCHY: VALUE ORIENTATIONS IN THE DUAL SYSTEM OF COORDINATES

The article analyzes the social sphere of medieval society because of religious and moral guidance of the existing dual foundations of the Christian faith: the divine and the diabolical symbiosis. In the article the dualistic origins of everyday family tradition, parenting, attitudes toward women, the formation of social classes, social ideals and so on.

Keywords: value orientations, God, the devil, family, marriage, social status.

До редакції надійшла 26.12.2012.

УДК 94[(430)+(476)]:327 «1919/1922»

© Юлія Івашко
(Київ)

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ НІМЕЧЧИНОЮ ТА БІЛОРУСЬКОЮ СОЦІАЛІСТИЧНОЮ РАДЯНСЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ (1919–1922 РР.)

У статті висвітлено основні напрямки та засоби реалізації зовнішньополітичної стратегії Німеччини щодо Білоруської Соціалістичної Радянської Республіки у 1919–1922 рр. Проаналізовано характер та структурні особливості німецько-білоруських відносин. Відзначено, що геополітичний інтерес Німеччини по відношенню до білоруського питання визначався економічними та політичними чинниками. Досліджено основні фактори, що вплинули на динаміку зовнішньої політики Німеччини щодо БРСР.

Ключові слова: БРСР, РСФФР, ВЦВК, ЦК РКП(б), білорусько-німецькі відносини, міжнародні відносини, державно-політичний статус.

Актуальність теми обумовлена тим, що проблема становлення державності та основні напрямки зовнішньої політики Білоруської Соціалістичної Радянської Республіки (БРСР) 1919–1922 рр. займають важливе місце в історії країни. До початку 90-х рр. XX ст. питання формування БРСР розглядали переважно під кутом марксистсько-ленінських ідеологем, а визначальні її аспекти висвітлювали достатньо тенденційно та фрагментарно. У зв'язку із цим нагальним є дослідження німецько-білоруських зв'язків у 1919–1922 рр., а також характер їх взаємовідносин. Вивчення

міжнародних політико-правових стосунків на білоруських землях дозволяє виявити статус Білорусі, причини, що спонукали до становлення суспільних відносин, та роль БРСР у процесі формування Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР).

У статті використані роботи білоруських, російських та українських істориків, присвячені висвітленню даної проблематики, і в першу чергу це праці Ю. Бровка [1], В. Ермаловіча [3], А. Зимионка [4], М. Сташкевіча [18], І. Росенка [15], І. Коблякова [6], Л. Ковалева [7],